

## РЕЦЕНЗИЯ

на проф. д.и.н. Илия Георгиев Илиев от Института за исторически изследвания при БАН (научна специалност 2.2. История и археология – средновековна обща история/византология)

във връзка с **конкурса за заемане на академичната длъжност професор по 8.1., Изкуствознание и изобразителни изкуства (средновековно и възрожденско изкуство)**, обявен в ДВ, бр. 35 от 30.04.2019 г. за нуждите на **Института за изследване на изкуствата при БАН**

На конкурса се е явил само един кандидат, а именно доц. д-р Емануел Мутафов от същия институт, който е приложил всички необходими според изискванията на ЗРАСРБ и на релевантните правилници за неговото прилагане документи. Съответната комисия, назначена пак според изискванията на цитирания закон, се е уверила в пълнотата на документационния комплект, от който става видно, че доц. Мутафов има право да участва в обявения конкурс за заемане на академичната длъжност професор. Като следствие от това комисията е допуснала доц. Мутафов до участие в конкурса и е била задействана процедурата по провеждане на въпросния конкурс за нуждите на Института за изследване на изкуствата при БАН.

Аз също си направих труда да прегледам споменатата документация и съм напълно убеден, че комисията е изпълнила съвестно своята задача.

С риск да изляза извън руслото на една рецензия по професорски конкурс ще заявя още в началото, че дори от формална гледна точка колежата Мутафов далеч е надхвърлил въпросните изисквания – и на национално, и на интернационално ниво (без извинение за иронията). Не споменавам съдържателната страна на въпроса, тъй като на нея именно ще бъдат посветени следващите редове от моя текст.

Доц. Емануел Мутафов се явява на този конкурс с престижна селекция от монографични и парциални изследвания в изучаваната от него област от изкуствознанието. Само мимоходом ще отбележа, че количествените натрупвания, които той осъществява през различните етапи на образователната си кариера, водят до наистина качествени резултати: овладени няколко живи и мъртви езика, натрупан преподавателски опит, успешно реализирани проекти и 18 изследователски години в Института за изследване на изкуствата при БАН. Доц. Мутафов днес е разпознаваемо име в изкуствознанието с международен престиж, което обяснява множеството случаи, в които е бил канен да работи за чуждестранни научни институции или за сътрудничество със специалисти от чужбина.

На конкурса за заемане на академичната длъжност професор колежата Мутафов се явява с хабилитационен труд, посветен на известния византийски манастир Хора. Трудът ще излезе от печат на английски език през 2020 г. под заглавие *The Chora Monastery of Constantinople (Kariye Camii)*. Cambridge Elements – Cambridge University Press, London 2020, 119 pp. Освен това в списъка на кандидата са отбелязани 15 студии и статии в реферирани издания и още толкова в нереферирани, макар от гледна точка на нашата наука това деление да е доста условно и в определени случаи дори подвеждащо.

По-същественото в случая е очертаването на две проблемни области, в които са насочени изследователските усилия на доц. Мутафов – византийското и поствизантийското изкуство. Границата между тях – както е добре известно – не винаги може да се прокара с достатъчна степен на сигурност, но това придава допълнителен престиж на натрупания изследователски потенциал на кандидата. Ако съчинения 1, 5, 6, 7, 8, 12, 14 и 15 от група В на представения от доц. Мутафов списък на публикации, могат да се определят като свързани определено с византийската проблематика, то работи 2, 3, 4, 9, 10, 11 и повечето от група Д се отнасят несъмнено към поствизантийския период. Погледнати обаче от друг ъгъл, тези съчинения отразяват закономерното продължение на процеси и явления, зародили се в първите векове на византийското изкуство и продължили далеч след като Византия престава да съществува на политическата карта. В този смисъл те трябва да бъдат разглеждани и оценявани без да бъдат делени на групи.

Както стана дума, хабилитационният труд на доц. Мутафов е посветен на прочутия константинополски манастир Хора и представлява цялостен анализ на църквата в архитектурно и декоративно отношение, като паметник на изкуството и като извор за историята на Византия през един продължителен период от време. Проследени са етапите на строителство на сградата и личностите, които имат пряко или косвено отношение към нея. Интересен е пространственият подход при проследяване на стенописите, отвеждащ читателя от наоса през нартексите до погребалния параклис, следвайки логиката на богослужебния календар. По този начин изследователят е направил успешни според мен предложения за идентификация на някои образи на светци, останали досега дори извън сферата на

научните предположения. В тази посока усилията на доц. Мутафов са подпомогнати и от сполучливото привличане на писмени паметници – както надписи от стените на храма, така и текстове от някои византийски ръкописи като краткия месецослов от Gr 177, съхраняван в библиотеката на Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ при Софийския университет.

Хабилитационният труд на доц. Емануел Мутафов е добра илюстрация на неговия метод на работа когато формулира и защитава своя хипотеза – метод на планомерно и неагресивно натрупване на аргументи от различен характер, но винаги релевантни към темата на научното изследване. В тази връзка на мен като на човек, изкушен в работата с византийски текстове, създадени в лоното на Православната църква, ми направиха силно впечатление изложените от автора съображения относно свързването на манастира Хора по-скоро с Богородица, нежели с Иисус Христос. Лично аз не очаквам тази хипотеза скоро да се превърне в общоприета, но изследователският потенциал, заложен в нея, представя по най-добрия възможен начин автора като узрял (бих казал отдавна) за научната длъжност, за която аспира с хабилитационния си труд, посветен на прочутата константинополска монашеска обител.

Намирам въздържания тон на излагането на хипотези за едно от важните достойнства на научното творчество на колежата Мутафов, защото подобен маниер на работа започва да става дефицитен за колегията. Никак не е лесно да се въздържиш от сензационни предположения (които, след като бъдат повторени няколко пъти, да се превърнат в твърдения), когато си се натъкнал на интересни находки или пръв виждаш в различен план някакъв обект на научни изследвания, с който преди теб са

се занимавали мнозина. Зрелостта на учения впрочем личи и по това, че той системно и неотклонно страни от хиперинтерпретациите. Примери за такава линия на поведение в изследванията на доц. Мутафов могат да бъдат посочени достатъчно, така че аз ще се задоволя да отбележа само случая с вариативността на изписване на прозвището на византийския император Василий II (ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΣ/ΒΟΥΛΓΑΡΟΧΘΟΝΟΣ) – вариативност, която на пръв поглед силно тегли към топо- и етнонимичния кръг България/българи и представлява отлична възможност, която мнозина не биха пропуснали, за да покажат александрийската си ученост. Не и Емануел Мутафов, което му прави чест, разбира се.

С тези може би по-емоционални от обичайното за научна рецензия разсъждения искам да насоча вниманието на уважаемото жури към дълбочината и изискаността бих казал на изследователските текстове, с които доц. Мутафов се явява на този конкурс, и с които той отдавна е известен в научната общност, проявяваща интерес най-общо към същата изследователска област. Може би така трябва да бъде изобщо при анализа на паметници на изкуството, но въпреки това доброто боравене с езика и със специалната терминология не може да не направи впечатление.

Друга характерна за кандидата черта е неговият стремеж към формулиране на хипотези там, където при съществуващия извор материал не е възможно да се достигне до задоволителни решения. Подчертавам – хипотези, които по никакъв начин не напират да се превърнат в научни тези, без да има достатъчно основание за това! Такива предположения срещаме и при локализирането на гроба на Теодор Метохит, и при епитафията на византийския император Василий II, и при разчитането (или предло-

женията за четене) на редица акроними, съдържащи се в стенописи, принадлежащи към византийското или поствизантийското храмово изкуство.

Тук само мимоходом ще отбележа прецизността на доц. Мутафов при изписването на гръцките текстове – нещо, което от опит мога да кажа, че само по себе си не е лесна работа и изисква допълнително време и внимание. Отделен въпрос е коректното превеждане и тълкуване на съдържанието на паметниците, но по този въпрос казах достатъчно и не желая да се повтарям. Само ще обобщя, че досега не съм срещал нещо в преводаческата и интерпретаторската работа на доц. Мутафов върху византийските писмени извори, с което да не съм съгласен. При цялата условност на това твърдение предвид скромните ми познания в областта на изкуствознанието.

Може би тук е мястото дебело да се подчертае интердисциплинарността на изследванията, с които се представя доц. Мутафов. Те са възможни не само заради добрата му подготовка като изкуствовед и лингвист, но и заради неговия интерес към историята и други помощни исторически дисциплини, без които решаването на такива сложни въпроси като тези, поставени от съхраненото в Хора например, не е възможно. Тази разностранна компетентност на колежата Мутафов косвено се потвърждава и от факта, че той е търсен автор и сътрудник и в изкуствоведски, и във филологически, и в исторически по своята същност научни проекти – факт, който може лесно да се провери в приложената документация по настоящия конкурс за заемане на академичната длъжност професор.

След всичко казано дотук на рецензента остава досадното задължение да проследи и отбележи останалите – бих казал второ- или дори тре-

тостепенни изисквания на ЗРАСРБ към кандидатите за заемане на академичната длъжност професор. В количествено отношение научната продукция на доц. Мутафов – както вече стана дума – е повече от достатъчна, при това е публикувана в престижни специализирани издания – у нас и в чужбина, и на български и на чужди езици. Кандидатът е представил хабилитационен труд, който представлява негов оригинален принос по много съществен за историята на византийската култура проблем. Трудът ще бъде публикуван за съжаление (а може би за радост при определени нагласи спрямо българската наука) в чужбина на английски език. Не мога да не поставя тук въпроса за неговото публикуване и на български или поне в някоя по-достъпна у нас научна поредица, за да не бъде ощетявана и без това не особено жизнената българска византология.

По въпроса със забелязаните от кандидата цитирания на негови трудове – и тук нормативът е покрит, с което са отстранени евентуални бюрократични спънки пред неговата кандидатура за професорското поприще. Нещо повече, доц. Емануел Мутафов е – както вече споменах – разпознаваема фигура в полето на интернационалната по своя състав византоложка колегия на нашето време. Той е участвал, ръководил и изпълнявал не един и два национални, международни и интеринституционални проекта и членува в различни специализирани комисии и комитети, които направляват научното дирене в изследваната от него област, което е още едно косвено признание за степента на неговата компетентност и научна добросъвестност.

Погледнато отстрани, неговата натовареност с неспецифични за изследователя задължения и повинности ни кара да се учудваме на научната продуктивност на доц. Емануел Мутафов. В това число поставям и неговите

задължения като директор на институт на БАН, което само по себе си лишава учения от немалка част от безценното време за работа. Но това все пак са неща, които други мерят с друг аршин, а и не зависят от изказаното мнение в тези рецензия. От нейния автор все пак се иска в крайна сметка ясно да заяви, дали подкрепя или не подкрепя заемането на академичната длъжност професор от страна на доц. Емануел Мутафов. И аз убедено ще заявя: ДА, подкрепям кандидатурата на колегата Мутафов и смятам, че това ще бъде и комплимент към учените и специалистите от Института за изследване на изкуствата при БАН, поради което ще гласувам настоящото научно жури да предложи на Научния съвет на института да избере доц. Емануел Мутафов за професор по 8.1., Изкуствознание и изобразителни изкуства (средновековно и възрожденско изкуство).

София, 20 септември 2019 г.

проф. д.и.н. Илия Илиев,

ИИСТИ – БАН